

Esperanto z psychologického hlediska

K jazykovým problémům světa se dá přistupovat různým způsobem, např. z hlediska politického, jazykového, finančně ekonomického atd. V této kapitole se jimi budeme zabývat z pohledu psychologa Claude Pirona, který mnoho let pracoval jako překladatel pro OSN.

Esperantisté si často stěžují, že svět nechápe jejich postoj, nezajímá se o něj, nebo že esperanto se nerozvíjí dost rychle. Rozšířený názor mezi esperantisty, že jazyk se rozvíjí pomalu, pramení z jedné z nejdůležitějších částí lidské psychiky – touhy. Přejí si, aby se esperanto rozvíjelo, a na toto přání reagují jako malé děti: nechťjí vidět rozsah překážek, které stojí jako hráz mezi jejich přáním a jeho splněním.

A tak mají pocit zklamání. Když cítí frustraci místo toho, aby čelili faktu, že od počátku jim chyběl realistický pohled (a tudíž že chyba je v nich), hledají vnějšího viníka: tím je okolní svět, který jim nevěnuje pozornost. Je to dětinské, ale když to říkám, nekritizují, pouze vyjadřují, jak normálně funguje lidská psychika: když se objeví silná touha, máme sklon reagovat dětinsky.

Claude Piron

oním jazykem a že nás to někam zařazuje ve vztahu k ostatnímu světu. Patříme ke skupině lidí definované jazykem, kterým hovoříme. Tedy, hluboko v naší psychice, můj jazyk jsem já. Široké užívání švýcarskoněmeckých nářečí je způsob jak říci: podívejte, kdo jsme, my nejsme Němci. Nebo si všimněte, jak reagují Vlámové nebo Katalánci: „Jestliže je pronásledován nebo kritizován můj jazyk, jsem pronásledován nebo kritizován já.“

Mnozí lidé mají odmítavý vztah k esperantu, protože ho vnímají jako jazyk bez konkrétního národa, tedy jazyk bez lidské identity. To znamená buď ne jazyk,

nebo jazyk, který je více neživý než živý, jazyk, který je ve vztahu ke skutečným jazykům tím, čím je robot ve vztahu ke skutečným lidem. A to vzbuzuje strach. Je to strach, že ten robot, o němž se říká, že má ambice k univerzálnosti, zašlape všechny ostatní jazyky, všechny národy, všechno jedinečné a živé, a zničí všechno kolem. Možná se vám to zdá neuvěřitelné. Ale je to pravda.

Psychologická metoda zvaná klinický rozhovor, během něhož se zkoumá, jaké myšlenky nebo představy se řadí jedna k druhé, když někoho požádáme, aby řekl, co mu prochází myslí po vyslovení určitého slova, v tomto případě „esperanto“, prokázala existenci tohoto nevědomého strachu u spousty osob.

Tabu

Skutečně, tabu se dotýká celé oblasti mezilidské a mezistátní jazykové komunikace. Když studujete dokumenty, které jsou v tomto oboru vydávány, dojdete k závěru, že kolem 99 procent se chová, jako by esperanto neexistovalo, jako by lidstvo nemělo žádnou zkušenost s jiným způsobem dorozumívání mezi národy než jsou obvyklé překlady, tlumočení nebo používání prestižního národního jazyka jako je angličtina. Esperanto je tabu. Důkazem toho, že jde o něco tabuizovaného, je odmítnutí provést porovnání.

Když je třeba ve vědě zjistit hodnotu něčeho, vždy se to srovnává s něčím zavedeným. Než se rozhodne o novém léku, porovnává se jeho účinnost s již známými látkami. A než padne rozhodnutí vytvořit to či jiné velké dílo, například postavit nový stadion, co se dělá? Vyhlásí se výběrové řízení. Různým firmám se navrhne, aby předložily projekty, a porovnají se různé nabídky, aby byla přijata ta nejrozumnější vzhledem k ceně a dalším kritériím, která je třeba brát v úvahu. To je běžný postup.

Jazykové vztahy jsou velmi komplexní záležitost

Když jsem řekl, že svět nechápe esperantisty, dotkl jsem se také psychologického aspektu tohoto problému. Proč svět nerozumí esperantistům? Protože společnost v zásadě vůbec nerozumí jazykové situaci. Proč? Z mnoha důvodů. Například proto, že jazykové vztahy jsou velmi komplexní záležitost a není jednoduché pochopit něco souhrnného. Když je něco velmi komplexní, přirozený způsob jak k věci přistupovat je zjednodušit si ji. Proto má společnost všeobecně velmi zjednodušený obraz o jazykové situaci ve světě. Obraz pouze schematický.

Další psychologickou příčinou, proč společnost dobře nerozumí jazykové problematice, je strach. Možná vás to udivuje. A skutečně, když řeknete politikovi nebo lingvistovi nebo jen nějakému náhodnému chodci na ulici, že důvod, proč svět neřeší jazykové problémy, je strach, podívá se na vás jako na blázna. Za prvé proto, že pro osloveného jazykový problém prostě neexistuje. „To řeší angličtina nebo překladatelé.“ Za druhé, jestliže by nějaký problém existoval, je jasné, že vůbec nesouvisí se strachem. „Nikdo necítí strach z jazyka. Co je to za nesmysl?“ řekne vám. Ale mnoho obav je nevědomých. Necítíme je, což je dobré, protože bez toho by se nedalo spokojeně žít. Ale skutečností zůstává, že tyto obavy způsobují mnoho nesnází a chyb v našem chápání reality.

Proč jazyk vyvolává strach? Znovu opakuji, že z různých důvodů. Například: jazyk je spojen s naší identitou. Jednoho dne v dětství si uvědomíme, že v našem prostředí se mluví tím nebo

Ve skutečnosti existuje celá vědecká metoda o umění rozhodování při výběru nejlepšího způsobu k dosažení vytyčeného cíle. Této vědecké metodě se říká „operační výzkum“. Pokud se použijí pravidla tohoto výzkumu na jazykový problém, zjistíme, že ze všech prostředků, které můžeme v současnosti sledovat v praxi, je esperanto optimální způsob pro dosažení cíle.

Aby se to však prokázalo, je třeba vzájemně porovnat různé metody. Je třeba vidět objektivně, v praxi (v terénu, jak se říká), jak se esperanto předvede v porovnání s gestikulací, s koktáním v jazyku špatně ovládaném, s užíváním angličtiny, s překlady dokumentů a tlumočením projevů (ať už jsou synchronní nebo konsekutivní), s užíváním latiny atd. Jen takové srovnání může vést k závěru, který systém je nejlepší.

Ale přestože můžeme nalézt tisíce a tisíce stran o jazykové problematice tu v OSN, tu v EU, tu v jazykovědných oborech univerzit apod., takových dokumentů, které přistupují k těmto problémům na základě srovnání zahrnujících esperanto, je méně než prstů na ruce jednoho člověka. Protože srovnávání různých možností řešení dané problematiky je v jiných oborech velmi často používáno, jeho nepřítomnost na poli mezinárodní jazykové komunikace ukazuje, že tu působí tabu.

Z čeho pramení toto tabu?

Proč takový tabuizovaný přístup k jazykovým problémům? Příčin je opět více. Existují politické důvody. Myšlenka, že „obyčejní lidé“ všech národů by se mohli bez překážek domluvit, se nelíbí mnoha státům. Existují i společenské důvody. Tataž možnost se nelíbí privilegovaným společenským vrstvám. Lidé, kteří dostatečně ovládají angličtinu nebo jiný důležitý jazyk, mají hodně výhod proti lidem, kteří znají pouze některé lokální jazyky, a vůbec si nepřejí tyto výhody ztratit. To je zvláště dobře patrné v tzv. třetím světě.

Já se však domnívám, že hlavní příčiny tabu jsou psychické. Jádro problému leží v emoční zatíženosti, v náboji, atmosféře kolem pojmu „jazyk“, v jeho schopnosti rozechvít nejhlubší struny naší duše. Uvažujeme v pojmech nebo slovech. A slova a pojmy nejsou jen rozumové záležitosti, mají nějaký emocionální, citový charakter. Ne všechny, ale mnohé. Když řeknu „válka“, „peníze“, „matka“, „sex“ nebo „atomová energie“, něco hluboko v nás se zachvěje, ačkoliv si to běžně neuvědomujeme. Jinými slovy nejsme lhostejní vůči velké části našich pojmů, především k těm, které jsou nějak spojeny s našimi přáními, potřebami, snažením, potěšením, utrpením, mocí atd.

Mezi těmito pojmy se silným emocionálním nábojem se nachází i pojem „jazyk“. Proč? Protože jazyk vyvolává schopnost domluvit se a možnost být pochopen je jedno z nejzákladnějších přání každého člověka. Když mám nějaké starosti nebo trápení a mohu si o nich popovídat s někým, kdo mě bude poslouchat a reagovat s pochopením, pomůže mi to. Dojde k jakémusi sdílení starostí nebo trápení, takže se už nebudu cítit sám a bude mi lépe.

Když trpí a křičí miminko, velmi často kvůli nepochopení, reakce vedle stojícího dospělého je chybná nebo vůbec žádná, kromě bezmocného výrazu ve tváři. Když však dítě začne mluvit a může říct: „Bolí mě ouško,“ reakce dospělého je úplně jiná. Dochází ke skutečné komunikaci, která mění život.

Protože tato komunikace se nejčastěji a nejbezpečněji rozvíjí s matkou, emocionální náboj pojmu „jazyk“ zahrnuje i city k ní. Kvůli tomu se ve většině jazyků říká „mateřský jazyk“, i když ve skutečnosti se jedná o jazyk obou rodičů nebo určitého prostředí.

Sledujte, jak emocionálně lidé reagují, když se objeví návrh na změnu pravopisu. Všimněte si pozorně argumentů a uvidíte, že se v nich neuvádí nic skutečně racionálního. Jde prostě o emoce; ty emoce, které vždy vyvolá pojem „jazyk“.

I „otec“ i „matka“

Esperanto se jeví jako monstrum, protože se říká, že ho vytvořil jeden muž. Jinými slovy – má „otce“, ale nemá „matku“. Je příšerným produktem nějakého zvrhlého samotáře. K tomuto názoru přispívá mnoho definic, které lze najít ve slovnících, encyklopediích, knihách o jazycích nebo esperantských informačních publikacích, podle nichž „Esperanto bylo vytvořeno Zamenhofem v roce 1887“. Ve skutečnosti esperanto nevzniklo v roce 1887. V tomto roce se objevilo semínko jazyka, které předtím dlouhá léta rostlo a přetvářelo se v Zamenhofových myšlenkách a na stránkách jeho sešitů.

Po tak dlouhém procesu, který je srovnatelný s procesem postupného zrodu semínka v rostlině, byl projekt zveřejněn. To znamená, že semínko bylo zaseto. Ale stát se něčím živým mohlo pouze tehdy, jestliže ho půda přijala. A tato půda je „matkou“ esperanta, je to společenství těch prvních idealistů, kteří přijali semínko a připravili mu prostředí, ve kterém mohlo růst, přetvářet se a stát se dostatečně životaschopným pro přežití nezávisle na jakémkoliv jedinci.

Esperanto, tak jak se používá nyní, není dílem Zamenhova. Je to jazyk, který se na základě Zamenhova projektu rozšířil během století stálého užívání mezi velmi rozdílnými lidmi. Je to jazyk, který se vyvinul úplně přirozeně, používáním, tvořením, výměnou návrhů a protinávrhů, nejčastěji nevědomých. Není to monstrum, které stvořil nějaký člověk. Má „otce“, ano, obdivuhodného „otce“, takového, který mu dal neuvěřitelně vhodný životní potenciál, ale má také „matku“, která o něj pečovala s láskou a která mu, mnohem více, než mohl sám „otec“, dala život.

V dlouhodobé perspektivě

Vidíte, že psychologické aspekty esperanta a jazykových problémů světa jsou mnohem komplexnější, než by se na první pohled mohlo zdát. V psychice většiny jednotlivců se nachází velký odpor k samotné myšlence mezinárodního jazyka (který současně není národním jazykem). Kvůli této averzi téměř nikdo z politické, společenské a intelektuální elity nechce přijmout průkazné přezkoumání celé záležitosti.

Odpor bude dále trvat a bude určitě ostrý. Tak jako je možné něco vnímat jen tehdy, jsme-li na to připraveni, tak v současnosti většina lidí prostě neposlouchá, co se o esperantu říká; jejich mysl není připravena, takže věty je mijejí, aniž by se jich dotkly. Ano, odpor bude dále silný. Ale v dlouhodobé perspektivě pravděpodobně nebude schopen odolat faktům.

(Zkrácená verze přednášky Clauda Pirona z roku 1998)